

tézményekben, sajnos, politikai alapon, nemcsak az elmúlt tíz évben, visszaélések történtek. Ez a tendencia „természetesen” a kisebbségi intézményeket sem kímélte, amit kontroll hiányában nehéz bizonyítani. Nem pártkontroll kell, mert ebből elég volt, de szakmai kontroll igen. Időnként a középiskolai és egyetemi tanárok tekintetében is. A szakmailag hiteles közeg egyúttal erkölcsi normákat is feltételez. A gimnáziumok visszaállításáról lehetőleg ne az beszéljen, aki egykor hozzájárult megszüntetésükhöz. Kísérjük meg a szakmai elkötelezettséget, az emberséget és a kisebbségi nemzetérzünk iránti becsületes hozzáállást. És a középiskolai oktatók követeljük bérük növekedését, tanítsanak az iskolán belül. Valamikor gimnáziumi oktatóink megtanították a tanulóifjúságot a matekra, biológiára, magyarra, filozófiára, logikára és más egyébre, de emellett emberségre is, mégpedig hivatalos előírásokra való hivatkozás nélkül. Volt is, becsületük.

Hogy nem tudjuk eltartani iskoláinkat? Adják vissza iskoláink tulajdonjogát: in-

gatlanokat és ingókat. Nem is tudjuk, mekkora (szellemi és anyagi) vagyon ez.

Jegyzet

(1) Antalóczy Lajos (2001): *Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár története (1793–1996)*. Főegyházmegyei Könyvtár, Eger. op. cit. 10. Soós Imre (1967): *Az egri egyetem felállításának terve (1754–1777)*. In: *Az Egri Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei*. V. Eger. 314.

(2) Antalóczy Lajos: i. m. op. cit., 11.

(3) Antalóczy Lajos: i. m. op. cit., 11. Soós, op. cit. 11., 8. jegyzet.

(4) Ld. Keretegyezmény a nemzeti kisebbségek védelméről. (Strasbourg, 1995. február 1.) In: (1999) *Az Európa tanács válogatott egyezményei*. Conseil de l'Europe – Osiris, Budapest – Strasbourg. 153–162.

(5) Ld. *Keretegyezmény a nemzeti kisebbségek védelméről*. op. cit., 158–159.

(6) A nemzeti kisebbségek jogairól és szabadságáról szóló, 2002. február 27-én meghozott, a JSZK Hivatalos Lapjának 2002/11. számában megjelent törvény.

(7) Ld. (1999) *Az Európa Tanács válogatott egyezményei*. Conseil de l'Europe – Osiris, Budapest – Strasbourg. 29–46.

(8) Ld. (1999) *Az Európa Tanács válogatott egyezményei*. op. cit. 235–251.

(9) Törvény az egyetemről, SZK Hivatalos Közlönye, 2002/21. sz., megjelent 2002. április 23-án, hatályba lépett a törvény megjelenési napjától számított tizenötödik napot követően.

Szalma József

Az óvodától az egyetemig

Egy soknemzetiségű társadalomban, mint amilyen a miénk, a nemzeti kisebbségek helyzetét, fennmaradásának és fejlődésének lehetőségeit elsősorban a többségi nemzet uralkodó ideológiája és törekvései határozzák meg. Döntő tényezőnek számít, hogy a nemzetállam avagy a polgári társadalom megalapozására törekшенek-e, és milyen a kisebbségekhez (vagy nemzetiségekhez) való viszonyulásuk: mennyiben tekintik őket történelmileg kialakult realitásnak és a velük való együttélést elfogadható állapotnak avagy nyűgnek, tehernek, amelytől minél előbb meg kell szabadulni.

Ezzel szoros összefüggésben van: mennyiben fogadják el alapelveként a mindenkit megillető alapvető emberi jogokat – a nemzetek viszonyában az egyenlőség és egyenrangúság elvét, valamint a kisebbségekre vonatkozó nemzetközileg elfogadott alapelveket és kötelezettségeket.

Mi, vajdasági, illetve jugoszláviai magyarok, a kisebbségi politika különböző

változásainak és törekvéseinek korlátai között éltünk az elmúlt csaknem fél évszázadban, a második világháború utáni időszaktól napjainkig. Az úgynevezett titói Jugoszláviában, ahol a testvériség-egység jelszavától visszhangzott az ország, viszonylag – a kifosztott és meghurcolt csehszlovákiai és megtizedelt romániai, valamint kárpátaljai magyarsághoz képest

– bőkezűbben adagolták a kisebbségi jogokat, többek között az anyanyelvű oktatásra való jogot is. Ez lehetővé tette, hogy már az 1940-es évek második felében kialakuljon a hét-, majd nyolcosztályos általános iskolában a magyar tannyelvű oktatás hálózata, az ötvenes években pedig egy gimnáziumokból, technikai (szak-) középiskolákból és ipari, illetve szakmunkásképző iskolákból álló hálózat, amely sosem volt tökéletes: nem nyújtott lehetőséget minden magyar ajkú tanuló számára, hogy anyanyelvén tanuljon. Négyosztályos magyar iskolák létesültek Dél-Bánát legdélibb csücskében, a Szerémségben (Maradékon, Satrincán, Ürögön, Rumán, Erdővégen, Belecsinben stb.), Horvátország szlavóniai részein és Szlovénia egyes magyarlakta falvaiban. Viszont több helységben, a szórványmagyarság vidékein nem volt igény vagy megértés a magyar tagozat megnyitására. Ezáltal ezeken a tájakon vagy helységeken – meg ahol a magyar nyelvű oktatás rövid életű volt – folytatódott vagy meggyorsult a magyarság be-

olvadása. Fennmaradásunk szempontjából nagyon jelentős volt tehát a magyar nyelvű oktatás feltételeinek biztosítása és megszervezése.

Ehhez jóakaratra, a hivatalos szervek (elsősorban a helyi pártvezetőségek) megfelelő hozzáállására és a tanítói káder előteremtésére volt szükség. Nagy mértékű volt a hiány a magyar ajkú vagy magyarul tökéletesen beszélő tanítókból és általában pedagógusokból. Ennek pótlására már 1945-ben Szabadkán megindult a magyar nyelvű tanítóképzés, és 1948-ban Újvidéken is.

Emellett vagy ezeknek a keretein belül úgynevezett A, B és C elnevezésű tanfolyamokat szerveztek. A magyar szakos ál-

talános iskolai tanárok képzése az újvidéki Tanárképző Főiskolán kezdődött el 1946-ban, ahol tekintélyes számú magyar ifjú szerzett oklevelet más szakokon is a szerb nyelvű oktatás keretein belül. 1961-ben a Magyar Tanszék megalakításával az Újvidéki Egyetemen folytatódott a magyar szakos általános iskolai tanárok képzése, és elkezdődött a középiskolai tanárok képzése is. Közben, 1952-ben az újvidéki óvónőképzőben megindult az óvónőképzés magyar nyelven is.

Az alapvető személyi feltételek biztosítása mellett rendkívül fontos volt a tárgyi feltételek előteremtése is, elsősorban a tankönyvellátás. Az első magyar tankönyv (Ábécé) 1946-ban jelent meg. 1965-ben alakult meg (más név alatt már előbb is működött) a Tartományi Tankönyvkiadó Intézet, melynek gondozásában 472 címszó jelent meg a következő tíz év alatt (előtte pedig 113 tankönyv), s ezáltal jórészt megoldódott az általános iskolák tankönyvigénye, ugyanakkor némileg enyhült a magyar tannyelvű középiskolai oktatás-

ban jelenlevő tankönyvhiány.

Mindent egybevetve megállapítható, hogy bár nagy akadályokkal küszködve, a háború utáni első évtizedekben Vajdaságban kialakult a magyar tannyelvű oktatás általános iskolai és középiskolai hálózata, amely távol állt ugyan az eszményitől, sőt több tekintetben hiányos volt, de az ötvenes évek közepéig, illetve második feléig bővülő irányzatot mutatott, amit a felület tanuló létszámnövekedése is alátámaszt.

A felsőoktatásban a kibontakozás igen lassú folyamat volt. Az Újvidéki Egyetem 1954-ben történt megalakításával valamivel javultak a feltételek a magyar ajkú ifjak bekapcsolódásába, de még 1957-ben is

A pedagógusképzés terén fontos lépést jelentett a szabadkai Tanárképző Főiskola megnyitása 1968-ban, itt 1976-ig 229 magyar ajkú hallgató szerzett általános iskolai tanári oklevelet. Ezt a főiskolát, ahelyett, hogy továbbfejlesztették volna, beolvasztották az Újvidéki Egyetem Természettudományi Karába, ami a magyar nyelvű tanárképzés megszüntetéséhez vezetett (kivéve a magyar szakos képzést). Ennek súlyos következményei lettek: mind nagyobb méretű tanárhiányhoz vezetett.

az Újvidéki Tanárképző Főiskolán, a Bölcsészeti Karon és a Mezőgazdasági Karon együttvéve mindössze 194 magyar hallgatót tartottak számon. Később a létszámuk fokozatosan növekedett, de sosem érte el, sőt meg sem közelítette a vajdasági magyarság számarányának megfelelő részarányt. A továbbtanuló érettségizett magyar ifjak alacsony számában bizonyos fokiig kifejezésre jutottak – már középiskolai fokozaton is – az alacsonyabb szintű vágyaik és törekvéseik a társadalmi érvényesülésre, a minél magasabb végzettségi szint elérésére. Továbbtanulásuk szempontjából meghatározó tényező volt, hogy a vajdasági felsőoktatási intézményekben anyanyelvükön a hetvenes évek elejéig csak azok tanulhattak, akik a magyar szaks tanári pályát választották.

Mindennek egyik igen káros következménye volt, hogy a vajdasági (jugoszláviai) magyarság képzettségbeli összetétele, tehát az értelmiség utánpótlása, jelentősen lemaradt az országos átlag mögött. (A magyar nyelvű oktatás második világháború utáni alakulása a Vajdaságban, a tanintézmények, a tanulók és a pedagógusok számára vonatkozó részletes adatok és tájékoztatás *Tóth Lajos* „Magyar nyelvű oktatás a Vajdaságban 1944-től napjainkig” című könyvében található.) (1)

Az oktatásirányítás rendszere 1990-ig

Az oktatásirányítás rendszere a második (vagy titói) Jugoszláviában több fázison haladt keresztül a decentralizáció, a hatáskörök alacsonyabb szintekre való átruházásának irányában. 1946-tól kezdve, amikor megszüntették a szövetségi Oktatási Minisztériumot, az oktatásirányítás központjaivá mindinkább a köztársasági oktatásügyi minisztériumok váltak. 1951-ben a minisztérium mint terminus technicus a lomtárba került. Az oktatás legfőbb irányítási szerve az Oktatás-, Tudomány- és Művelődési Tanács lett. A járásokban és a községekben tanügyi tanácsok működtek, melyek hatáskörébe tartozott többek között az úgynevezett „személyi ügyek” (kinevezések, előléptetések stb.) intézése.

1955-ben, a társadalmi igazgatás bevezetésével, az iskola igazgatásának legfőbb szerve az iskolabizottság lett, amelyben a tantestület képviselői mellett a szülők és a társadalmi-politikai szervezetek (a társadalmi környezet) is (paritásos alapon) helyet kaptak. Középiskolai szinten ebben a szervben a diákok is képviseltették magukat. Hatásköre fokozatosan bővült, a pedagógusok és az iskolaigazgatók megválasztását is felölelte. Az iskolaigazgató nem lehetett tagja. Az igazgatás és a vezetés feladatkörének szétválasztásával ő az iskola pedagógiai vezetőjévé vált, meghagyták bizonyos igazgatási funkcióit is.

E bonyolult folyamatok demokratikus jellegének taglalásánál nem szabad szem elől téveszteni, hogy ez az öngazgatási rendszer egyáltalán nem volt mentes a szocializmus bürokratikus sallangjától: fontosabb személyi ügyekben (például az igazgatók megválasztásában) a mindenható Kommunista Szövetség káderbizottságának volt döntő szava. Mégis voltak meghatározott előnyei is a szigorúan központosított és teljesen elbürokratizálódott más szocialista rendszerekkel szemben.

A decentralizációs átalakulás vajdasági lecsapódásai

Vajdaság Autonóm Tartományának mint a Szerb Népköztársaság részének már 1945-től voltak saját irányítási szervei, amelyek azonban csak viszonylagosan működtek önállóan. Az 1969-es alkotmányfüggelékkel viszont új helyzetet teremtettek a két autonóm tartomány számára: törvényhozási és jogszabályozási hatáskörökhöz jutottak. Még ebben az évben megalakult a Vajdasági Tanügyi Tanács, melynek hatáskörébe 1972-ig főleg csak a tantervek és tankönyvek jóváhagyása tartozott, később azonban mind jelentősebb szerepet játszik a szakmai kérdések megoldásában. Végrehajtó szerve a Tartományi Tanügyi Titkárságnak volt (minderről részletesebben: *Tóth Lajos* „A korszerű öngazgatású általános iskola kialakulásának útjai és feltételei” című könyvében.) (2)

Ennek a kollektív öngazgatási szervnek a működésében főleg a magyar nyelvű oktatás kérdései domináltak. Ezen a téren már a hatvanas évek végétől mindinkább felszínre kerültek bizonyos gondok, megoldásra váró kérdések, amelyek felett a hivatalos fórumok könnyedén átsiklottak (gyakran alkalmazták a bürokratikus rendszerek rég bevált módszerét: a problémák szőnyeg alá söprését, elkendőzését). Főleg a következőképp kérdéscsoportokban merültek fel gondok és aggodalmak a magyar nyelvű oktatással kapcsolatban:

– az úgynevezett „terület iskolák” kialakításával (a két- és többnyelvű iskolák létesítésével) kapcsolatban, amihez az alapot a tartományi (vajdasági) pártvezetőség 1956 júniusában megtartott ülésének határozatai adták meg;

– a szerbhorvát tannyelvű tagozatokba iratkozó magyar ajkú tanulók létszámának növekedésével (míg ez 1959/60-as tanévben ez a százalékarány „csak” 13-at tett ki, négy évre rá már 19,3 százalékra emelkedett), aminek egyik kútforrása éppen a magyar tannyelvű iskolák megszüntetése, illetve „csendes beolvasztása” volt; és

– mind elgondolkoztatóbbá, sőt aggasztóvá vált a magyar nyelvű oktatás beszűkülése, egyes iskolák bezárása, főleg az általános iskolai fokozaton, a szörványmagyarság vidékein.

Természetesen más gondok is akadtak. Mindez együttvéve szolgáltatta az indítékot és egyben az alkalmat, hogy a Vajdasági Tanügyi Tanácsban kezdeményezzük a helyzet átfogó áttekintését és elemzését a problémák feltárása céljából. Előbb a regionális beszámolók elkészítésére került sor. Ezzel a feladattal az 1960-as évek közepén megalakult hét vajdasági pedagógiai intézetet bízta meg a Tanács 1970-ben – az egész tartomány felölelésével. Szakcsoportok alakultak a kiemelkedőbb és ezt a megbízást vállaló 21 pedagógus bevonásával. Már az első körzeti beszámolók a hiányosságok egész sorát tárták fel (például: a Szerémségben, ahol akkor még kb. 6000 magyar élt, csak Maradékon létezett magyar nyelvű oktatás; Közép- és Dél-Bánátban, valamint Újvidéken a magyar

ajkú tanulók mintegy ötven százaléka iratkozik szerbhorvát tagozatba; egyesek rámutattak a tankönyvhiányra a középfokú oktatásban stb.).

Ezek alapján készült el aztán az összesített beszámoló, illetve tanulmány „A nemzetiségi tanulók anyanyelvi oktatásának helyzete és időszerű kérdései Vajdaság Szocialista Autonóm Tartományban” címmel, szerb nyelven.

Ennek felhasználásával jelent meg „A magyar nemzetiségi tanulók anyanyelvi oktatása” címmel az a tanulmányom az 1971-ben indított Létünk című társadalomtudományi jellegű folyóirat 1972. 5. számában, amelyből világosan kitűnt (sok összegyűjtött adat alátámasztásával), hogy a nemzeti egyenlőség és egyenrangúság nem valósul meg kellő következetességgel és az oktatás minden területére vonatkozóan. Ennek szellemében fogalmazódtak meg az anyanyelvi oktatás fejlesztésének alapvető feltételei.

A szakmai és tudományos munka lehetőségei

Az 1974-es alkotmánymódosítás után viszonylag jobb feltételek jöttek létre a magyar nyelvű oktatással kapcsolatos szakmai munkára és annak fejlesztésére. A köztársasági Oktatási Tanácsnak (a volt minisztériumnak) volt egy kisebbségi ügyosztálya, melynek élén egy titkárhelyettes állt, akit a kisebbségiek soraiból választottak. Ennek a Tanácsnak a berkeiben működött egy statisztikai részleg is, ahol hozzá lehetett jutni a kisebbségek nyelvén folyó oktatással kapcsolatos adatokhoz.

Már az ötvenes évek közepétől megalakultak az oktatást tanulmányozó és fejlesztő pedagógiai intézetek. A Belgrádban székelő szövetségi intézet igyekezett együttműködési kapcsolatot kialakítani az egyes témakörökkel – így a nemzetiségek nyelvén folyó oktatással is – behatóbban foglalkozó szakértőkkel és tudományos dolgozókkal. A Köztársasági Oktatási Titkárság mellett működő oktatásfejlesztő intézet is igénybe vette az ilyen szakértők segítségét. A később megalakult tartomá-

nyí pedagógiai intézetnek pedig alapfeladatai közé tartozott a nemzetiségek nyelvén folyó oktatás követése, tanulmányozása és fejlesztése. Mindezt szerencsésen kiegészítették a már említett regionális (községközi) pedagógiai intézetek, amelyek időnként elemezték a területükön működő óvodák, általános és középiskolák munkáját, segítséget s útmutatást nyújtottak a pedagógusoknak, megszervezték a továbbképzésüket az anyanyelvükön stb. Összehasonlítás céljából említtem, hogy 1972-ben a Vajdaság körzeti pedagógiai intézeteiben alkalmazott 88 tanügyi tanácsos közül 13 volt magyar nemzetiségű, vagyis az összlétszám 14,7 százaléka, ami nem volt kielégítő. Viszont Szabadkán a 14 tanügyi tanácsos közül 9 volt magyar ajkú, de a többi öt közül is négyen tökéletesen beszéltek magyarul. A két tanítási nyelvű iskolákban az igazgatók megválasztásánál általában tiszteletben tartották a kétnyelvűség elvét: amennyiben például az iskolai igazgató nem beszélt magyarul, helyettesének magyar ajkú pedagógust választottak. Ennek ellenére sok ilyen iskolában a két tanítási nyelv egyenrangú használata nem érvényesült maradéktalanul, vagyis a kisebbségek nyelve kisebb-nagyobb mértékben háttérbe szorult, de más problémák is adódtak az eredeti elvárások teljesítése körül (ezek közül néhányat az „Anyanyelv – Államnyelv” című tanulmánykötetben világítottunk meg, amely *Rehák László* szerkesztésében a Forum kiadásában jelent meg 1976-ban).

A magyar nyelvű pedagógiai folyóiratok megjelenésében a helyzet a következőképpen alakult:

- a Népoktatást a negyvenes évek végén indították és 1955-ben szüntették meg, korántsem meggyőző indoklással;

- a Szabadkai Pedagógiai Intézet kiadásában 1962-ben jelent meg a Školski život című kétnyelvű folyóirat, amely nyolc évfolyamot élt meg;

- 1972-ben indult az Oktatás és nevelés című folyóirat, melyet a nyolcvanas évek végén szüntettek meg.

Az 1971-ben megjelenő Létünk című folyóiratban főleg tudományos igényű cik-

kek és tanulmányok jelentek meg a magyar nyelvű oktatásról is (időnként még manapság is megjelenik).

Emellett a Szabadkán megjelenő Üzenet című irodalmi folyóirat is közölt oktatási tárgyú cikkeket, tanulmányokat.

A kutatómunka megindítása és általában a tudományos igényű tevékenység, amely a vajdasági magyarság helyzetét és létkérdéseit ölelte volna fel, ezekben az évtizedekben nem tudott kibontakozni. Volt ugyan néhány ilyen irányú próbálkozás, de ezek komoly akadályokba ütköztek. Az újvidéki Hungarológiai Intézet keretei között 1974-ben megkezdődött egy kutatási program megvalósítása „A nemzetiségi viszonyok fejlődése (alakulása), eredményei és távlati a korszerű feltételek között” címmel. E kutatás révén az itt élő nemzetek és nemzeti kisebbségek között kialakult kapcsolatrendszer (érintkezési és együttműködési formákat) többoldalúan kívántuk tanulmányozni. Felöleltük a Vajdaság két- és többnyelvű iskoláiban kialakult viszonyokat is. A kutatás a magyar és szerb anyanyelvű szakemberek és tudományos munkatársainak szélesebb körének bevonásával csak 1976-ban bontakozott ki és mindössze 1977-ig tartott. Ennek alapvető oka az volt, hogy ezt az egész „vállalkozást” vagy kezdeményezést a tartományi pártvezetőség berkeiben eleitől fogva kétkedéssel fogadták. Kifogásolták egyes személyek bevonását, és akadályok halmazát gördítették a munka teljesebb kibontakozása elé, ami a kutatási tervet „befagyasztásához” vezett. Más ilyen kezdeményezések is hasonló sorsra jutottak. Bebizonyosodott, hogy az úgynevezett szocialista rendszer hordozóinak és „védelmezőinek” nem felel meg – még annak önigazgatású változatában sem –, ha valaki vagy valakik a dolgok, a problémák mélyére akarnak „nézni”. Különösen ilyen érzékenynek tartott kérdésekben, mint a nemzetiségi viszonyok, hiszen világgá kürtölték, hogy a kisebbségek kérdését a szocialista Jugoszláviában szinte eszményi szinten oldották meg, amit egyesek (külföldön is) példaértékűnek minősítették. Az, ami vitán felül állt: a titói rendszerben a többségi nemzetek nacionalista

törekvései csak burkolt formában juthattak kifejezésre (lásd az 1958-as Általános iskolatörvény tervezettel kapcsolatos jogcsorbítási próbálkozást, majd visszakoazást).

Jelentősebb fejlemények a hatvanas évek végétől a nyolcvanas évek végéig

A hatvanas évek közepétől mind nagyobb méreteket öltött az anyanyelvükön tanuló általános iskolai diákok számának csökkenése:

– az 1966/67-es tanévben létszámuk 40 363 volt, ez

– az 1985/86-os tanévre 26 201-re csökkent.

A középiskolai fokozaton az 1968/69-es tanévben 48 szakiskolában és szakmunkásképzőben folyt

magyar nyelvű oktatás, ezek közül 19-ben kizárólag csak magyar nyelvű oktatás volt. Az 1975-ös oktatási reform az első középiskolai fokozaton némi fellendülést, a második, szakirányú fokozaton pedig visszaesést, fokozatos tanulói létszámcsökkentést és a tovább-

tanulási, szakmaválasztási beszűkülést vonta maga után. Különösen káros következményei voltak a gimnáziumok megszüntetésének.

A pedagógusképzés terén fontos lépést jelentett a szabadkai Tanárképző Főiskola megnyitása 1968-ban, itt 1976-ig 229 magyar ajkú hallgató szerzett általános iskolai tanári oklevelet. Ezt a főiskolát, ahelyett, hogy továbbfejlesztették volna, beolvasztották az Újvidéki Egyetem Természettudományi Karába, ami a magyar nyelvű tanárképzés megszüntetéséhez vezetett (kivéve a magyar szakos képzést). Ennek súlyos következményei lettek: mind nagyobb méretű tanárhiányhoz vezetett. Ezt még egy negatív fejlemény tetőzte: az Újvidéki Egyetemen – egy nem

elégé megfontolt reform következményeképpen – áttértek az egységes, négyéves s egyszakos tanárképzésre, ami sok gondot okozott és okoz a magyar nyelvű vagy két tanítási nyelvű iskolák tanárellátásában.

Ugyanez a reform a tanító- és óvóképzést főiskolai rangra emelte.

Jelentős törekvésként említem, hogy a hetvenes évek elejétől az Újvidéki Egyetemen bizonyos lehetőségeket és feltételeket teremtettek a magyar nyelvű oktatás részleges bevezetésére, amennyiben ezt legalább 30 hallgató igényelte. A tanárképzés terén lehetővé vált, hogy a magyar nemzetiségű hallgatók a pedagógiát, a pszichológiát, egyes karokon a módszertant és a szociológiát anyanyelvükön hallgassák és ezekből a tantárgyakból magyar nyelven

vizsgázzanak. Sőt a Bölcsészeti és Természettudományi Kar egyes tanszékei, eltekintve a megszabott 30 fős minimumtól, néhány szaktantárgyból (történelem, fizika, vegytan stb.) még öt fős csoport számára is megszervezték a magyar nyelvű oktatást. Egyes karokon magyar lektorátust léte-

A magyar nyelvű szakoktatás szempontjából káros intézkedés volt az 1980-as évek elején a tankönyvek behozatalának megtiltása az anyaországból (általában külföldről) a koszovói események (egyetemista-tüntetések stb.) ürügyén. Ezáltal, illetve a szaktantárgyi tankönyvhiány miatt az anyanyelvükön tanuló magyar diákok hátrányos helyzetbe kerültek.

sítettek. 1972-ben megnyitotta kapuit Újvidéken a Művészeti Akadémia, amelyen magyar nyelvű színészképzés is folyik.

Emellett pozitív mozzanatként értékelhető, hogy az említett karokon kívül 1972-től a szabadkai Közgazdasági Karon, majd négy év múlva a szabadkai Építészmérnöki Karon és a Műszaki Főiskolán, valamint az újvidéki Jogi Karon megkezdték néhány tantárgy magyar nyelvű oktatását az elsőéveseknek, amit később a másodévesekre is kiterjesztettek. Mindez azonban csak rész megoldásnak számított, mégis hozzájárult a magyar ajkú hallgatók számának némi növekedéséhez az Újvidéki Egyetemen. Az 1979/80-as tanévben részarányuk meghaladta a tíz százalékot, az 1984/85-ös tanévben pedig 10,8 százalé-

kot tett ki, tehát akkor volt a legkedvezőbb. Utána lassú csökkenés következett be, ami azt jelenti, hogy sosem érte el, sőt meg sem közelítette a fogyatkozó vajdasági magyarság részarányát a lakosság összlétszámában.

Érdekesen alakult az oktatók száma. 1984-ben az egyetem 1556 tanára közül 198 (12,7 százalék) volt magyar nemzeti-ségű, a 360 főiskolai oktató közül pedig 79 (21,7 százalék). Eszerint az egyetemi tanárok, de különösen a főiskolai tanárok nemzeti összetétele kedvezőbb volt, mint a magyar ajkú hallgatóké. A magyar nyelvű szakoktatás szempontjából káros intézkedés volt az 1980-as évek elején a tankönyvek behozatalának megtiltása az anyaországból (általában külföldről) a koszovói események (egyetemista-tüntetések stb.) ürügyén. Ezáltal, illetve a szaktantárgyi tankönyvhiány miatt az anyanyelvükön tanuló magyar diákok hátrányos helyzetbe kerültek.

A legújabb fejlemények, kilátások, távlatok

1989-ben már „mozgásban” voltak a Jugoszlávia felbontására irányuló erők, amit nálunk elsősorban a szerb nacionalizmus fellángolása fémjelezett (ennek előzményei a nyolcvanas évek közepére nyúltak vissza). Akkor próbálkoztak az első jelentősebb jogcsorbítással az oktatás terén (egy törvényjavaslat formájában), ám ez – főleg egy sajtócsatának köszönhetően – nem öltött törvényes formát. Viszont 1992-től az ilyen törekvések már törvényerőre emelkedtek, és ezáltal lehetőségeket teremtettek például arra, hogy – a pedagógushíányra hivatkozva – az osztálytanításban vagy egyes tantárgyakból az általános iskola felső osztályaiban és középiskolákban megszűnjék a magyar nyelvű oktatás. Ez, több más intézkedéssel együtt, hozzájárult a magyar tannyelvű oktatás fokozatos beszűküléséhez és elsorvadásához. Voltak átmenetileg pozitív hatású intézkedések is. Így 1990-ben egy újabb reformhullám eredményeként került sor a gimnáziumok visszaállítására, ami hozzájárult a

középiskolai magyar ajkú tanulók létszámának, illetve százalékarányának növekedéséhez (61,6 százalékról 70,8 százalékra 1988-tól az 1992/93-as tanévig). Ugyanakkor azonban mind nagyobb méreteket öltött a vajdasági magyar tanulók „átvándorlása” a magyarországi középiskolákba.

A pedagógusképzés terén jelentős negatív változások következtek be. 1993-ban az egész köztársaság területén áttértek az egyetemi szintű tanítóképzésre, s a magyar nyelvű tanítóképzést a zombori Tanítóképző Karra, tehát egy nem megfelelő környezetbe helyezték át. Az 1998/99-es tanévtől Szabadkán megnyitották ennek a karnak a kihelyezett tagozatát. A 2001/2002-es tanévben, tehát jelenleg a négy évfolyamon összesen 155 magyar hallgatója van. A legfőbb probléma a magyar nyelvű tanítóképzéssel, hogy Vajdaság-szerzte alig mutatkozik tanítóhiány (viszont mind több magyar tanító jut ideiglenesen elhelyezkedéshez az általános iskoláink felső osztályaiban), ugyanakkor a tanárhiány általános- és középiskoláinkban aggasztó méreteket öltött. Ezért a magyar tanítóképzés jelentőségét növelné, ha ebbe beillesztenék az egyszakos általános iskolai tanárképzést, illetve ha a kétszakos általános iskolai tanárképzést és a tanítóképzést egy karon egyesítenék – Szabadkán. A magyar tannyelvű tanárképzés megoldására minél sürgősebben átfogó megoldást kellene találni.

Magyar nyelvű óvóképzés a szabadkai és az újvidéki óvóképzőben folyik (ez utóbbiban elenyésző számú hallgatóval), amire az a jellemző, hogy a tantárgyak zömét szerb nyelven oktatják. Mivel a magyar nyelvű óvodai és napközis nevelés sok vajdasági helységben „beszűkül”, az utóbbi években növekedett az elhelyezkedni nem tudó magyar óvónők száma. A magyar tannyelvű oktatás más területein is növekedtek a gondok az elmúlt évtizedekben. Tovább tartott és tart az anyanyelvükön tanuló magyar diákok számának csökkenése, különösen az általános iskolákban: az 1958 és 2001 közötti negyvenhárom éves időszakban 56,4 százalékkal fogyatkozott meg. Ugyanakkor a magyar szülők továbbra is mintegy húsz százalékban

gyermeküket szerb nyelvű tagozatokba íratják. Ideje volna ezt a kérdést igazán görcső alá venni.

A középiskolai oktatásban az elmúlt tanévben a magyar ifjak 67,8 százaléka tanult az anyanyelvén. Egyes újabb adatok, például amelyek a szabadkai középiskolákra vonatkoznak, arra utalnak, hogy ezen a téren némi javulás várható. Ehhez hozzájárul, hogy Szabadkán, Becskereken, Adán stb. bővítették az általános iskolát végzett magyar ifjak továbbtanulási lehetőségeit a szakközépiskolákban, valamint az is, hogy csökkent az anyaországban továbbtanuló diákok száma. Ezt a fejlődési irányzatot legalábbis Bánátban remélhetőleg elősegíti a Muzslyán megnyíló középiskolai kollégium is.

A felsőoktatás terén a magyar hallgatók részaránya az Újvidéki Egyetemen csak kisebb mértékben változott az elmúlt évekhez viszonyítva: a 2000/2001-es tanévben az egyetemistáké 5,71 százalékot, a főiskolai hallgatóké pedig 8,31 százalékot tett ki. A magyar nemzetiségű oktatóké viszont 7 százalékra csökkent.

A magyar ajkú hallgatók létszámánál természetesen figyelembe kell venni a magyarországi főiskolákon és egyetemeken tanuló vajdasági magyar ifjak jelentős számát (a szabadkai Módszertani Központ szerint 2000 augusztusában 554 vajdasági fiatal számára biztosítottak ösztöndíjat, s közülük kevesen készülnek a pedagógusi pályára), azzal a kötelezettséggel, hogy tanulmányaik alatt nem folyamodnak letelepedési engedélyhez és magyar állampolgársághoz, amit közülük sokan elutasítottak.

Az ösztöndíjazási politikában bekövetkezett változás, miszerint azokat a vajdasági magyar fiatalokat részesítik előnyben, akik hazai egyetemi karokra vagy főiskolákra iratkoznak, feltehetően hozzájárul értelmiségünk utánpótlásához. Persze, ennek a törekvésnek az eredményességét jelentősen növelné, ha bővülne a magyar tannyelvű oktatás hálózata (lehetőségei). Az elmúlt évben még az is örömteljes és biztató jelnek számított, hogy az Újvidéki Egyetem legtöbb karán és főiskoláján újból lehetővé tették, hogy a leendő hallgatók ma-

gyar nyelven is felvételizhettek, meg hogy a Természettudományi Karon feltételeket teremtettek a kétszakos tanárképzésre. Jelenleg részleges magyar nyelvű oktatás folyik, a pedagógusképzésen kívül:

- a szabadkai Közgazdasági Karon az első és a második évfolyamon 70+60 hallgató felölelésével, hét, illetve egy tantárgyból;

- a szabadkai Építésmérnöki Karon 20–30 fős csoport számára, az első évfolyamon hat, a másodikikon két tantárgyból;

- a szabadkai Műszaki Főiskolán, ahol legmesszebbre jutottak az anyanyelvű oktatás megszervezésében. Itt minden szakirányon teljes magyar nyelvű oktatást szerveznek az első és a második évfolyamnak, 70–80, illetve 60 hallgató felölelésével. Még az ötödik szemeszteren is egyes tantárgyakra kiterjesztették a magyar nyelvű oktatást, és 12 magyar nyelvű tankönyvet adtak ki.

Emellett 1996-tól működik a budapesti Gábor Dénes Műszaki Informatikai Főiskola szabadkai tagozata (évente 60 hallgató felvételét tervezik) és Zentán a budapesti Kertészeti Egyetem főiskolai tagozata (konzultációs központja), amelyen 2001-ben hatvanan szereztek oklevelet.

Mivel a múltban kevés magyar egyetemi hallgató jutott be az egyetemista-otthonokba (és ösztöndíjban is kevesen részesültek), nagy jelentőségű volt a Rehák László Kollégium létrehozása Szabadkán 1996-ban (26 magyar középiskolai tanulónak, főiskolai és egyetemi hallgatónak biztosítva szállást), valamint a 2000-ben Újvidéken megnyitott Apáczai Női Kollégium, amelyben egyelőre húsz magyar egyetemista lány juthat kedvezményes szálláshoz.

Az utóbbi időben bekövetkezett változások és a felszínre került problémák sorában nem tértem ki anyanyelvű oktatásunk tartalmi kérdéseire és minőségére. Ezek minden nemzeti kisebbség oktatásügyében rendkívül fontos kérdések, amelyek időszerepükönél és bonyolultságuknál fogva külön témakört képeznek. Ezen a téren sok a hiányosság és a tennivaló, kezdve a szükséges személyes és tárgyi feltételek, megfelelő tantervek és tankönyvek bizto-

sításától, egészen az iskolavezetésig és oktatásirányításig. Ebben a tekintetben az elmúlt több mint egy évtized gátló és visszafejlesztő hatásai a magyar nyelvű oktatást igen érzékelhetően érintették. Közben a nemzeti kisebbségek identitástudatának megőrzését több hivatalos okmány szavatolja. Végső ideje volna felfedni, milyen téren és milyen mértékben jutottak a múltban kifejezésre a szakmailag és tudományos szempontból téves és káros intézkedések. Iskoláinkból újszólván kiűzték a pedagógiát, és ott teljhatalmú igazgatók uralkodtak. A pedagógusok magukra hagyatottan úgy találták fel magukat, ahogyan tudták vagy akarták, a kellő társadalmi megbecsülés hiányában. Sorolhatnám tovább a hiányosságokat.

Mindez arra figyelmeztet és készlet benünket, hogy távlatokban gondolkozva, de a realitások talaján járva határozzuk meg rövidebb és hosszabb távú törekvéseinket és feladatainkat. Fennmaradásunk és fejlődésünk alapjaira az anyanyelvű oktatás megvalósítása az óvodától az egyetemig. Ezt jogilag is szükséges megalapozni. Ezzel összhangban szükség van a megfelelő magyar tannyelvű oktatási intézmények hálózatának kibővítésére és rendszerbe foglalására, amelyben minden magyar ajkú gyermek, ifjú és felnőtt számára lehetővé válna, hogy az anyanyelvén tanuljon.

Ezzel összefügg az irányítás kérdése: az önállóság foka a döntéshozatalban, illetve a döntéshozatalban való részvétel. Szerintem a vajdasági magyar oktatási tanács létrehozása (amely a tartományi oktatási tanács részét képezné és beilleszthető volna oktatásirányításunk rendszerébe) jelentős lépés volna ebben az irányban. Elnökét és tagjait oktatási szakértőink, tudományos dolgozóink, kiemelkedő pedagógusaink és közéleti személyiségeink soraiból kellene választani, a meglévő pedagógus-egyesületeink, tudományos társaságaink, művelődési szövetségünk ajánlásai alapján. Tevékenységéért elsősorban a Vajdasági Nemzeti Tanácsnak felelne. Munkáját egy korszerű adatbázisra és információs rendszerre kellene alapozni. Abban komoly támpontot jelentene a számára az 1992-

ben Szabadkán megalakult Magyarágkutató Tudományos Társaság és az 1997-ben Újvidéken megalakult Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, amelyek eddig is szívügyüknek tartották anyanyelvű oktatásunk fejlesztését – a tudomány eszköztárával. Hatáskörébe tarthatna:

- a magyar nyelvű iskolahálózat és a vajdasági magyarságnak megfelelő iskolamodellek kialakítása vagy az abban való tevékeny részvétel s döntő szerep; ez kapcsolatban van a jogi szabályozás előkészítésében való részvétellel;

- a magyar nyelvű pedagógusképzés kialakításában való jelentős szerepvállalás;

- a magyar ajkú pedagógusok továbbképzésének megszervezése, valódi szükségleteinek megfelelően, amihez a pedagógusok serkentése kapcsolódik;

- a tantervek, tankönyvek és egyéb kiadványok jóváhagyása azokból a tantárgyakból (magyar nyelv és irodalom, történelem, részben földrajz, zenei és képzőművészeti nevelés), amelyeknek elsődleges szerepük van a tanulók nemzeti tudatának kialakításában; ezzel összefüggésben számításba jöhet nevelési tervek elkészítése és jóváhagyása is;

- a jövődöntő tanügyi tanácsosainak kinevezése és az iskolaigazgatók megválasztására vonatkozó követelmények és kritériumok elfogadása;

- a magyar nyelvű oktatás minőségi fejlesztését s korszerűsítését szolgáló ajánlások és irányelvek elfogadása, beleértve a szerb nyelv hatékonyabb elsajátítását elősegítő intézkedéseket is;

- egy szerteágazó kapcsolatrendszer kiépítése és működtetése a hazai és anyaországi oktatásirányítás szerveivel, szakmai és tudományos egyesületekkel, érdekvédelmi szervekkel és a vajdasági magyar nyelvű oktatás iránt érdeklődő és ezt elősegíteni kívánó civil szervezetekkel és pártokkal.

Fontos, hogy kialakuljon egy irányító és a szellemi erőket összefogó központ és igazgatási szerv, mely folyamatosan követi a magyar nyelvű oktatás és nevelés alakulását az egész Vajdaság területén; felfeddi a problémákat, és mindent megtesz azok megoldására, illetve az akadályok el-

távolítására. Rövid-, közép- és hosszútávú fejlesztési terveket fogad el, kialakítva a maga fejlesztési stratégiáját, bevonva ebbe a rendelkezésre álló alkotó erőket.

Ehhez magas fokú felelősségre, összefogásra, következetességre és kitartásra van szükség, hiszen sorsunkról és jövőnk biztosításáról van szó.

Jegyzet

- (1) Tóth L. (1995): *Magyar nyelvű oktatás a Vajdaságban 1944-től napjainkig*. Életjel, Szabadka.
 (2) Tóth L. (1979): *A korszerű öngazgatású általános iskola kialakulásának útjai és feltételei*. Fórum Könyvkiadó, Újvidék.

Tóth Lajos

„Anyanyelvűsítés”

Egy felkért értelmiségi csoport már 1995–96-ban Óbecsén egyetértett abban, hogy Vajdaság oktatási rendszerében a délvidéki magyar tanulók anyanyelve aggasztó méreteken és rohamosan háttérbe szorul és sorvad. A csoport ezért kidolgozta a délvidéki magyar oktatási rendszer körvonalazott anyanyelvűsítési tervzetét. Ezt a tervzetet a tizenkét tagú csoportból tízen aláírták.

Később, 1998-ban a Magyarságkutató Tudományos Társaság egy tanácskozást szentelt magyar nyelvű oktatásunk problémáinak, és a tanácskozáson elhangzott referátumokat könyv alakjában is kiadta. 2001 januárjában a Vajdasági Magyar Tudományos Társaság közvitára bocsátotta a ‚Törvénytervezet a Vajdasági Magyar Tudományegyetemről’ című elabórátumot, melyet *Szalma József* egyetemi tanár dolgozott ki. A tervezetre semmilyen írásbeli elmarasztaló megjegyzést nem kaptunk. 2001 végén a Határon Túli Oktatás Fejlesztéséért Programiroda felkért egy csoport délvidéki szakembert, hogy fejtsse ki elképzelését a délvidéki/vajdasági magyar egyetem megvalósításáról. Ezt meg is tettük, abban a reményben, hogy már az őszi folyamán egy-két kar megkezdheti munkáját. Az anyaországban történt kormányváltás ezt megghiúsította. Egy hónappal korábban a kezembe került a VMSZ-nek a magyar nyelvű felsőoktatásról szóló tervezete.

Van-e jogunk és szükségünk egy önálló vajdasági magyar egyetemre? Erre a következő a feleletem. A háromszázezer főt számláló finnországi svéd kisebbségnek saját egyeteme van. A kétszázezer főt számláló németeknek Dél-Tirolban úgyszintén német nyelvű egyeteme van. A

száznyolcvanezres kárpátaljai magyarságnak Beregszászon magyar tanárképző főiskolája van. Néhány hónapja olvastam egy tanulmányban, hogy százötvenezer az a minimális létszám, amely egy egyetem működését el tudná látni hallgatókkal. Mi remélhetőleg még ennél kétszer többen vagyunk itt a Délvidéken.

Már annyiszor elhangzott, hogy a délvidéki magyarság megmaradásának záloga az anyanyelvű oktatás az óvodától az egyetemig.

A szabadkai és újvidéki óvónőképző főiskola mennyiségileg kielégíthetné a Délvidék szükségletét, de minőségileg semmi esetre sem. Nélkülözhetetlen az óvónőképzés anyanyelvűsítése, ugyanis az újvidéki főiskolán az első évfolyamon mindössze négy tantárgyat tanulnak anyanyelvükön a hallgatók. Ilyen feltételek mellett az óvónők nem sajátíthatják el az irodalmi magyar nyelvet, ami negatív hatással van a kezük alá kerülő magyar gyerekekre. Ezen kívül a nemzeti azonosság tudattal is baj van. A magyarságtudatot pedig már az óvodában bele kell plántálni gyermekeink lelkébe, hogy megóvjuk őket az asszimiláció veszélyétől.

A Zombori Tanítóképző Fakultás Szabadkai Tagozata elég tanítót képezhet, hogy ellássa igényeinket, de itt sem úgy